

MİSÂK-I MİLLÎ'NİN SINIRLARI

Erol KAYA*

Son Osmanlı meb'usan Meclisi'nde görüşülen ve kabul edilen ilkeler, kaynaklarda değişik tabirlerle isimlendirilmiştir. Bunlar arasında Misâk-ı Millî Ant, Peyman-ı Millî, Ulusal Ant tabirleri öne çıkmaktadır. Ancak bunlar arasında Misâk-ı Millî tabiri tutnuştur.

Misâk-ı Millî Beyannamesi, yeni millî ve bağımsız bir devlet kurmak üzere harekete geçmiş olan Türklerin akdettikleri, birlikte yaşamak üzere anlaştıkları şartları ihtiva eden bir sosyal mukaveledir. Misâk-ı Millî Beyannamesi'nin nasıl ortaya çıktığını anlayabilmek için millî mücadelenin başlangıcına dönmek gerekecektir.

Mustafa Kemal Paşa, 19 Mayıs 1919'da Samsun'da Millî Mücadele'nin yönetimini eline aldığı zaman, millî hareketin belirli bir hedefe ulaştırılması mecburiyetini gayet iyi kavramıştı. Bu nedenle hedefe ulaştıracak planın ana hatları Erzurum Kongresi'nden itibaren şekillenmeye başlamıştı.

Erzurum Kongresi'nin kararlarını açıklayan 7 Ağustos 1919 tarihli bildiri ile, ileride Misâk-ı Millî'nin temelini oluşturacak olan bazı önemli, kararlar yayınlanıyordu. Bu kararlar içerisinde yer alan sınırlar ile ilgili bölümde, Türk ordusunun 30 Ekim 1918 tarihinde tuttuğu cephe hattının sınırları içinde kalan yeni Türkiye'nin tam bağımsızlığını istemekte idi.¹

Erzurum Kongresi'nde kararlaştırılan bu ilkeler, Türk milliyetçilerinin düzenlediği millî kongreler döneminin doruk noktasını teşkil eden Sivas Kongresi'nce de aynen benimseniyor ve şumulleştiriliyordu. Kongre, Türk milliyetinin kurtarılarak tam bağımsızlığa kavuşturulması yönündeki ana ilkelerin ve millî dış siyasanın temellerini atıyor: din, kültür ve ırk birliğine dayanan müslüman Türk çoğunluğunun yaşadığı bölgelerde kurulacak, yeni bağdaşık bir Türk Devleti'nin sınırlarını çiziyordu. Bazıları Erzurum Kongresi'nde öne sürülen ve millî direnişte milliyetçilerin hedefi emellerinin sınırlarını çizen bu ilkeler, daha

* A.Ü. Erzincan Eğitim Fakültesi Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü Araştırma Görevlisi

¹ Bu madde şöyle düzenlenmişti: "İtilâf devletlerinden ateşkesin imzalandığı 30 Ekim 1918 günündeki sınırlarımız içinde kalan ve her bölgesinde olduğu gibi, Doğu Anadolu illerinde büyük çoğunluğu islâm olan ve kültürel, ekonomik üstünlüğü müslümanlara ait bulunan, birbirinden ayrılmaları imkansız öz kardeş, dindaş ve soydaşlarımızın oturdukları memleketlerimizin bölünmesi düşüncesinden vazgeçerek, bağımsızlığa ve tarihî, ırkî, dinî haklarımıza saygı gösterilmesi ve bu suretle hak ve adaletle dayanan bir karar verilmesi beklenir." Erzurum Kongresi kararları için bkz. Bütünlüyle Erzurum Kongresi (Yay. Haz. M. Fahrettin Kırzioğlu), Ankara-1993, s.243-246; Mahmut Goloğlu, Erzurum Kongresi, Ankara-1968, s.109-111. Halide Edip Adivar'a göre, Erzurum kongresi'nin üzerinde çalışmaya karar verdiği ana konulardan biri de Millî Misâkı hazırlamaktı. Halide Edip Adivar, *Türkün Ateşle İmtihanı*, İstanbul-1979, s.45

sonra Misâk-ı Milli adını alacak milli andın ilk ilkelerini oluşturuyordu.² bir Türk yazarının, "Millî tarihin büyük rönesansı, ihtilâl ve kuruluş kongresi"³ olarak nitelendiği Sivas Kongresi'nde sekiz gün süren çatışmalı ve harareтли tartışmalardan sonra Erzurum bildirisini tüm ülkeyi kapsayacak biçimde genişletiliyor. ateşkesin imzalandığı gün nüfuz çoğunluğu müslüman Türklerden oluşan bölgelerin millî sınırlar içinde olduğu açıklanıyordu.⁴

Görüldüğü gibi Millî Mücadelenin hedef ve planlarını çizen Misâk-ı Millî Meclisi Meb'usan'da kabul edilip resmileşmeden çok daha önce bir tarihte Erzurum Kongresi'nden itibaren şekillendilmeye başlamış. Sivas Kongresi kararları ile de muhtevası büyük ölçüde belli olmuştu.⁵ Artık bu muhteva çerçevesinde Misâk-ı Milli'nin yazılı hale getirilmesi gerekiyordu ki, bu da Ankara'da Mustafa Kemal Paşa ile İstanbul'a gitmek üzere Ankara'ya gelen meb'uslar arasında yapılan görüşmelere sonucunda gerçekleşecekti.

1. Misâk-ı Milli'nin Hazırlanması

Mustafa Kemal Paşa, Ankara'ya geldiğinin ertesi günü (28 Aalık 1919) şehrin ileri gelenlerine çok uzun bir konuşma yapmıştır. Geçmiş olayları özetleyerek gelecekte nasıl bir yol izleyeceğini dile getirdiği bu konuşmada: "Wilson'un 19 maddelik programının ve Osmanlı Devleti için önerilen 12. maddenin gerçekte Türkiye'nin durumu bakımından kabul edilebilir nitelikte olduğunu belirtir. Daha sonra, asıl mesele olan millî sınırların nasıl çizilmesi gerektiği meselesine temas ederek bu konuda, ateşkesin imzalanmasından beri görülen uygulamayla Wilson ilkelerinin nasıl çiğnenmiş olduğunu anlatır. Mustafa Kemal Paşa, benimsenmesi ve sağlanması gereken sınırların 30 Ekim 1918 tarihindeki sınırlar olduğunu ifade etmektedir. Ateşkesin uygulanmaya konulduğu anda Türk ordusunun kontrolü altında bulunan sınır çizgisi içinde yaşayan halkın her bakımından ortak niteliklere sahip millî bir toplum oluşturduğunu, bunun Erzurum ve Sivas kongrelerinde de belirtilmiş bulunduğunu ve yeni Türkiye'nin güney sınırının "İskenderun Körfezi güneyinden Antakya'da Halep ve Katına istasyonu arasında Cerablus köprüsü güneyinde Fırat ırmağına kavuştuğu, oradan Deyrızor'a indiğini, sonra doğuya uzatılarak Musul, Kerkük ve Süleymaniye'yi ihtiva ettiğini" söyler. Bu sınır Türk ordusunca silahla savunulduğu gibi bir de Türk ve Kürt

² Sivas Kongresi Beyanamesinin aslının fotokopisi için bkz. Tarih Vesikalari 1/1 (Haziran 1941), s.7-8

³ Mazhar Mufit Kansu, Erzurumdan Ölümine Kadar Atatürk'le Beraber I, Ankara-1988, s.211

⁴ Salahi R. Sonyel, Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I, Ankara-1987, s.135-136; Mustafa Kemal Paşa'ya göre bu sınırlar, gelecekteki Türkiye'nin sınırlarıydı. Mustafa Kemal (Atatürk), Nutuk-Söylev I, Ankara-1986, s.477

⁵ "Bu Misâk-ı Milli, esasen Erzurum Kongresinde başlamış Sivas'da nemalandırılmıştı." Rıza Nur, Türk Tarih I, İstanbul-1978, s.191

öğelerinin yaşandığı yurt kesimini sınırlar. Bu sınır içerisinde kalan ülke kesimlerimiz Osmanlı topluluğundan ayrılmaz bir bütün olarak kabul edilmiştir.⁶

Damat Ferit, Paris Barış Konferansına verdiği mülhürada 1914 hatta 1912 hudutlarını muhafaza hülyasını beslerken Mustafa Kemal, daha mütarekeden önce, imparatorluğun arap kısımlarından vazgeçilmesi gerektiğini anlamıştı. "Atatürk hatıralarında, güney hududunu 26 Ekim 1918'de Haleb'in kuzeybatısında İngiliz süvari tümenine karşı kazandığı zaferle "Türk Süngülerinin" tayin ve tesbit etmiş olduğunu anlatır. Erzurum ve Sivas Kongrelerinde "Milli hududu" çizmek gerekince, o, Türk süngülerinin kanla çizmiş olduğu bu hududu seçmiştir. Mustafa Kemal'e "süngü, kuvvet, şeref ve haysiyetin muhafaza edemediği hatlar başka hiçbir prensiple müdafaa edilemez."⁷

Mustafa Kemal bu görüş ve düşüncelerini, 3 Ocak 1920 tarihinden itibaren Ankara'ya tek tek ve gruplar halinde gelip giden meb'uslara da anlatır ve onları bir maksat veya gaye etrafında toplayabilmek için uzun münakaşa ve müzakereler yaptıktan sonra milletin emel ve maksatlarını da kısa bir programa esas olacak surette ve toplu bir tarzda ifade edilmesi hususuna da kararlaştırılır. Meb'uslarla yapılan bu görüşmeler neticesinde "Misâk-ı Milli" adı verilen programın ilk müsveddeleri de bir fikir vermek amacıyla Anakra'da kaleme alınır.⁸

Mustafa Kemal Paşa'nın, kendisi tarafından kaleme alındığı ifade ettiği metin henüz bulunabilmiş değildir. Bu konuda, Hüsrev Gerede'nin 28 Ağustos 1958'de Tevfik Bıyıklıoğlu'na gönderdiği mektuptan anladığımızı göre Mustafa Kemal Paşa Sivas Kongresi Beyannamesine uygun bir metin hazırlamış ve bu metin bütün Heyit-i Temsiliye üyeleri tarafından imzalanarak heyette yazman ve sözcü durumunda bulunan Trabzon milletvekili Hüsrev Bey ile İstanbul'a gönderilmişti.⁹ Mustafa Kemal Paşa tarafından hazırlanarak Hüsrev Bey ile İstanbul'a gönderilen metin de aynı sınırları ihtiva etmekte idi.¹⁰

Bu şekilde müsveddeleri hazırlanan Misâk-ı Milli metni 12 Ocak 1920 tarihinde açılan Meclis-i Mub'usan'da çeşitli gayri resmi ve gizli toplantılarda bir gizli özel toplantıda¹¹ Hüsrev Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın kendisine verdiği

⁶ Mustafa Kemal (Atatürk), Nutuk-Söylev III, Ankara-1989, s.1721-1741(Vesika 220) Misâk-ı Milli'nin hazırlanışı ve ihtiva ettiği sınırlar hususunda daha geniş bilgi için bkz. Erol Kaya, Son Osmanlı Meclisi Meb'usanı (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Samsun-1997

⁷ Ayrıca Mondros Mütarekesi'nde Erzincan Mütarekesi'nin tersine olarak bir ayrıncı çizgi gösterilmemişti. Prof. Jaeschke'ye göre mütarekenin 7. maddesi varken böyle bir çizginin tesbit edilmesi de hiçbir değer taşımazdı. Tevfik Bıyıklıoğlu, Atatürk Anadolu'da (1919-1921), Ankara-1981, s.60-61

⁸ Nutuk-Söylev I, s.483; Ali Fuat Cebesoy, Milli Mücadele Hatıraları, İstanbul-1953, s.273

⁹ Bıyıklıoğlu, Atatürk Anadolu'da, s.170

¹⁰ Hamdullah Suphi Tanrıöver, Dağ Yolu, İstanbul-1929, s.223

¹¹ Hamdullah Suphi Bey, Meclis-i Meb'usan'ın gizli celsesinde diyor, ancak Meclis-i Meb'usan'da 22 Ocak 1920 tarihinde resmi bir toplantı yapılmışsa da gizli bir oturum icra edildiğine dair herhangi bir işaret bulunmamaktadır. Bkz.MMZC,D:4, s.5-19

Misâk-ı Milli metnini okumuştur.¹² Ancak anlaşıldığına göre, Hüsrev Bey tarafından okunan metnin bazı kısımları meb'uslar arasında tartışmalara sebebiyet vermiş ve bunun üzerine konunun bir komisyonunda ele alınmasına gerek görülerek bir komisyon teşkil edilmiştir. Üyeleri arasında, Kastamonu Meb'usu Yusuf Kemal Bey ile¹³ Sınop Meb'usu Rıza Nur Bey, Sivas Meb'usu Rauf Bey ve Karesi Meb'usu Abdülaziz Mecdi Efendinin de¹⁴ bulunduğu bu komisyon, kendi aralarında yaptıkları bu konuşmalar sonucunda; Mustafa Kemal Paşa'nın hazırladığı metinde bazı değişiklikler yapmıştır. Rıza Nur, Bu komisyonun çalışmaları esnasında Suriye'yi de Misâk-ı Milli hududu içine sokmak isteyen bir grubun olduğunu belirterek bu görüşün ekseriyetle kabul edilmediğini ifade etmektedir.¹⁵ Komisyon tarafından hazırlanarak meb'usların görüşüne sunulan Misâk-ı Milli metni, özellikle Müdafaa-i Hukuk yanlısı meb'usların ısrarı üzerine, yeniden gözden geçirmek zorunda kalmış ve sonunda her görüşteki üyenin benimseyeceği biçimde bir formül oluşturmuştur.¹⁶

Meydana getirilen Mesâk-ı Milli metni ile Mustafa Kemal Paşa'nın hazırladığı Misâk-ı Milli metnini-orjinal metin elimizde olmadığından dolayı- tam anlamıyla karşılaştırma imkanından mahrumuz. Ancak, Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'da 28 Aralık'ta yapmış olduğu konuşmada üzerinde durulan belli başlı noktaların asıl Misâk-ı Milli metnine de büyük ölçüde yansıdığı muhakkaktır. Misâk-ı Milli'nin Elviye-i Selase ve Batı Trakya'ya ilişkin maddeleri için bu konuşmada özel bir açıklama bulunmamakla birlikte, bunların Mustafa Kemal'in görüşlerine uygun olduğu kuşkusuzdur.¹⁷ Nitekim Mustafa Kemal Paşa Nutuk'ta "İstanbul Meclisi'nde bu ilkeler toplu olarak yazılmış ve tesbit olunmuştu." demek suretiyle, Ankara'da kendi kaleme aldığı metinden fazla uzaklaşmadığını belirtmektedir.¹⁸ Hüsrev Gerede'nin hatırladığına göre de, komisyon Mustafa Kemal Paşa'nın metnini pek az bir değişiklikle kabul etmiştir. Metin, İstanbul meclisinin basılacağı haberin alınması üzerine, Hüseyin Rauf Bey'in kararıyla Ankara'ya gönderilmiştir.¹⁹

¹² Hamdullah Suphi Bey toplantıda şu şekilde başlayan bir konuşma yapmıştır: "Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin bize gönderdikleri Misâk-ı Milli metnini Hüsrev Bey okudular." Tanrıöver, Dağ Yolu, s.223

¹³ Yusuf Kemal Tengirşek, Vatan Hizmetinde, Ankara-1981, s.131

¹⁴ Rıza Nur, Millî Kıyam, (Hazırlayan: Yalçın Toker), İstanbul-1994, s.27

¹⁵ Rıza Nur, Türk Tarihi I, s.191

¹⁶ Kayseri Meb'usu Ahmet Rifak Çalika, bu hususta anılarında şunları yazmaktadır: " Bu Millî Misâkın bir maddesi de hilafet ve saltanata sadık kalınacağına değiniyordu. Defterin ilk sayfalarında yazılı olan bu madde İstanbul'un son meclisinde yırtılmış ve Kastamonu milletvekili Şükrü ve Amasya milletvekili İsmail Hakkı Beyler dışında, bütün Türk milletvekilleri altını imza etmişlerdi." Kurtuluş savaşına adalet Bakanı Ahmet Rifat Çalikan'ın Anıları, (Yayına Hazırlayan/Yormulayan: Hurşit Çalika), İstanbul-1992, s.57

¹⁷ Nejat Kaymaz, "Misâk-ı Milli Üzerinde Yapılan Tartışmalar Hakkında" VIII. Türk Tarih Kongresi (Ekim 1976), Ankara-1983, s.1944

¹⁸ Nutuk-Söylev I, s.483

¹⁹ Bıyıklıoğlu, Atatürk Anadolu'da, s.170

Ancak her iki metin arasındaki farklılığın başlıcasım, mütareke hattının nereleri içerisine aldığı hususu oluşturmaktadır. Nitekim bu husus, Rauf Bey ile Mustafa Kemal Paşa arasında bir müddet devam eden yazışmalara sebebiyet verecektir.

Mustafa Kemal Paşa, Misâk-ı Milli'nin tanzim edildiği haberini, Rauf Bey'in 4 Şubat tarihli telinden öğrenmiştir. Rauf Bey bu telde; kararlaştırılan ilkelerin ruhunu taşıyan aynı bir madde halinde yazılmak üzere, meb'usların büyük bir çoğunluğu ile bir Aht ve Misâk-ı Milli'nin yapılabildiği belirtiliyordu. Ayrıca, Yayınlanmasının kararlaştırılmasına kadar metnin son derece gizli tutulmasına karar verildiği de ilave ediliyordu.²⁰ Bu yazıdan iki gün sonra, 6 Şubat'ta da Rauf Bey tarafından gizli kaydıyla 28 Ocak'ta yapılan toplantıda kabul edilen Misâk-ı Milli metni gönderilmişti.²¹ Mustafa Kemal Paşa tarafından her iki yazıya birden 7 Şubat'ta verilen cevapta: "Aht ve Misâk-ı Milli'de, hattı mütarekenin dahil ve haricinde kalan memalikin gayri infikâk olduğundan bahsediliyor. Eğer böyle ise hudut hakkındaki prensiplerimizle esaslı bir fark yapılmıştır." deniliyordu.²² Rauf Bey'in cevabı 11 Şubat'ta geldi. Bunda: "Ahirette esasın milliyet olduğu ve mütareke hududunun, bu milliyet hududunu genel olarak göstermek fırsatıyla sözü edildiği, bu suretle Türk olan Süleymaniye ve Kerkük'ün de iddiaya dahil olduğu ifade ediliyordu. Metnin bu şekilde değiştirilmesine gerekçe olarak ta, Umumi heyetin bu fikirde olmasından dolayı ısrar edilmediği gösteriliyordu. Ayrıca, İstanbul'a gelmeden önce hazırlanan formülde mütareke hududuna dahil bir kayıt olmadığı da" teyid ediliyordu.²³

Bu yazışmalardan anlaşıldığı üzere, Mustafa Kemal Paşa tarafından, Ankara'da meb'uslara yapılan görüşmeler sırasında hazırlanan ve İstanbul'a gönderilen Misâk-ı Milli metninde, "mütarekenin haricinde kalan memalikin gayri kabili infikâk olduğu" hükmü yer almakta idi. Bu hükmün Misâk-ı Milli metni içerisine konulmuş olması, Mustafa Kemal Paşa tarafından, hudut haddindeki prensiplerde esaslı bir fark yapıldığı şeklinde telakki edilmiştir.

Misâk-ı Milli metni, 28 Ocak 1920 tarihinde, Meclis-i Meb'usan'ın gizli özel bir toplantısında²⁴ katılan meb'uslar tarafından oybirliği ile kabul edilmiş düzenlenen belge 121 meb'us tarafından imzalanmıştır.²⁵ Buna göre Misâk-ı Milli metni şöyle düzenlenmiştir:

²⁰ Atatürk Haftası Armağanı, 10 Kasım 1977, s.23

²¹ Atatürk Haftası Armağanı, 10 Kasım 1977, s.29-30

²² Atatürk Haftası Armağanı, 10 Kasım 1977, s.35

²³ Atatürk Haftası Armağanı, 10 Kasım 1977, s.37

²⁴ Meclis-i Meb'usan'da 27-31 Ocak günleri arasında herhangi bir gizli veya açık resmi toplantı gerçekleştirilmemiştir. Bkz. MMZC, D:4, s.44-45

²⁵ Atatürk Haftası Armağanı, 10 Kasım 1977, s.45-50; Hüseyin Kâzım Kadri, hatıralarında, milli emellerin bütün dünyaya bildirecek bir beyanname hazırlanması fikrinin kendisi tarafından ortaya atıldığını, meb'usların da bunu kabul etmeleri üzerine Meclis-i Meb'usan'da görüşerek kararlaştırıldığını ve meclisin açılması üzerine Anadolu'dan gelen meb'usların da bunu hemen olduğu gibi kabul ettiklerini yazıyorsa da bu bilgileri teyid eden kendisinden başka bir kaynak bulunmadığı gibi böylesine önemli bir hadisenin böyle basit bir şekilde

“Zirde vaziiümza Osmanlı Meclis-i Meb’usan âzaları istiklâli devlet ve İstikbâli milletin, halkı ve devamlı bir sulha nailiyet için ihtiyar edebileceği fedakârlığın haddi azamisini mutazammın olan esâsât-ı âtiyeye tamâmi-i riayetle mümkün-üt-termin olduğunu ve esâsât-ı mezkure haricinde payidâr bir Osmanlı Saltanat ve Cemiyeti’nin devam-ı vücud-ı gayrı mümkün bulunduğunu kabul ve tasdik etmiştir.

“Birinci madde Devlet-i Osmaniye’nin münhasıran Arap ekseriyetiyle meskun olup 30 Teşrinievvel 1918 tarihli mütarekenin hin-i aktinde muhasım orduların işgali altında kalan aksamını mükadderâtı, ahalisinin serbestçe beyan edecekleri araya tevfikân tayin edilmek lazım geleceğinden, mezkur hatt-ı mütareke dahil ve haricinde dinen, ırken, emelen²⁶ müttehit ve yekdiğerine karşı hüürnet-i müteakabile ve fedakârlık hassiyatıyla meş’un ve hukuk-ı ırkiyye ve içtimaiyyeleriyle şerâit-i muhiyyelerine tamamıyla riâyetkâr, Osmanlı İslâm ekseriyetiyle meskun bulunan aksamın heyet-i mecmu’ası hakikâten veya hükümen hiçbir sebeple tefrik kabul etmez bir kültür.

“2. Madde: Ahalisi ilk serbest kaldıklarında aray-ı ammeleriyle anavatana iltihak etmiş olan Elviye-i Selâse için ledel-ıcap tekrar serbestçe aray-ı ammeye müracaat edilmesini kabul ederiz.

“3. Madde: Türkiye sulhuma talik edilen Garbi Trakya vaziyet-i hukukiyesinin tesbiti de sekenesinin kemal-i hüürriyetle beyan edecekleri araya tebaan vaki olmalıdır.

“4. Madde: Makarr-ı Hilafet-i İslâmiye ve Payitaht-ı Saltanat-ı Seniyye ve Merkez-i Hüürnet-i Osmaniye olan İstanbul şehri ile Marmara Denizi’nin emniyeti her türlü halelden masum olmalıdır. Bu eses mahfuz kalmak şartıyla Akdeniz ve Karadeniz boğazlarını ticaret ve mümakalat-ı aleme küşadı hakkında bizimle sayir

gerçekleşmesi de mümkün görünmemektedir. Hüseyin Kâzım Kadri, Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Hatıralarım, (Haz. İsmail Kara), İstanbul-1991, s.165

²⁶ Misâk-ı Milli’nin 1. maddesi, kaynaklarda değişik şekilde ifade edilmektedir. MMZC’de, “dinen, örfen, emelen” şeklinde yer alıyor. MMZC, D:4, s.144. Mete Tunçay, “örfen ve emelen” şeklinde okuyor. Mete Tunçay, “Misâk-ı Milli’nin 1. Maddesi Üzerine”, Birikim, No:18/19 (Ağustos-Eylül 1976), s.12; Atatürk Haftası Armağanı, 10 Kasım 1977, s.45’de yer alan belgede, “dinen, ırfanen, emelen” şeklinde geçiyor. Cevdet Kerim İncedayı, “dinen, ırkan ve aslen” olarak veriyor. Cevdet Kerim İncedayı, Türk İstiklâl Harbi, İstanbul-1341, s.28. Selahattin Tansel ise 1. maddeyi, “mezkur hatt-ı mütareke dahilinde dinen, ırkan ve aslen” şeklinde yazıyor ki, burada, “mütareke haricinde” ifadesi yer almaktadır. Selahattin Tansel, Mondros’tan Mudanya’ya Kadar III, İstanbul-1991, s.19. 1. maddeyi aynı ifadelerle veren bir diğer kaynak da, Mehmet Gönülbol-Cem Sar, Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1973), 1; Ankara-1969, s.12-13. Atatürk’ün Millî Dış Politikası’nda yer alan metin, klışesinde “mütareke dahil ve haricinde dinen, ırkan” denildiği halde çevirisinde “mütareke dahilinde dinen, ırkan” şeklinde yer almaktadır. Atatürk’ün Millî Dış Politikası I, Ankara-1992, s.131-133

bilimum alakadar devletlerin müttefikan verecekleri karar muteberdir. (28 Kanunusani 1336)²⁷

Bu şekilde hazırlanan Misâk-ı Milli metni Edirne meb'usu Şeref Bey'in verdiği bir takrir ile 17 Şubat 1920'nin "İkadımın ikinci celsesinde, Meclis-i Meb'usan huzuruna gelmiştir. Şeref Bey'in takririnde "Aht-ı Milli'nin parlamentolara ve umum matbuata tebliğ edilmesi ve tercihan müzakeresi" teklif ediliyor ve arıza-ı cevabiye müzakereleri ertelenerek bu teklif kabul ediliyordu.²⁸

Daha sonra Şeref Bey tarafından Misâk-ı Milli metni okunarak oya sunulmuş ve Meclis-i Mub'usan'ın aynı gün, 17 Şubat 1920 tarihinde yapılan içtihadında Misâk-ı Milli "umumen ve müttefikan kabul" sedaları arasında oybirliği ile kabul edilmiştir.²⁹

2.Misâk-ı Milli'nin Sınırları

Misâk-ı Milli Beyannamesinde yer alan ve daha sonra tartışmalara sebebiyet veren husus, "mütareke hattı...haricinde" ibaresinde neresinin anlaşılması gerektiğidir. "Kürt davası yüzünden "Osmanlı imparatorluğu'nun Türk olan kısımları" mefhumunu terk ederek onun yerine yarınki Türkiye için daha sade olan hudud tayini yoluna gitmek daha münasip görülmüştü ki, bu durum Erzurum ve Sivas Kongrelerinde kabul edilen "30 Ekim 1918 tarihindeki hududumuz dahilinde kalan...memaliki Osmaniye" formülünde yerini buldu."³⁰ Buna karşılık 28 Ocak 1920 tarihli Misâk-ı Milli'deki hatt-ı mütareke dahil ve haricinde...Osmanlı İslâm ekseriyetiyle meskun bulunan aksam" formülü daha az açıktır. "Hariç" kaydıyla ne gibi bir gaye güdülmüştür? İskenderun sancağı bu hattın içinde idi. Batı Trakya'ya ve Doğudaki üç sancağa da Misâk-ı Milli'de ayrı maddeler konulmuştu. Misâk-ı Milli'de yer alan "mütareke hattı haricinde" kaydı, Mustafa Kemal Paşa'nın düşünceleri ile Misâk-ı Milli arasında belirli bir farklılık olduğunu göstermektedir.

²⁷ ATASE Arşivi, Klasör: 1617, Dosya:1341-189 A,Fihrist:2; İleri, 17 Şubat 1336 No: 759; Faik Reşit Unat, "Misâk-ı Milli" Aht-ı Milli Beyannamesi, Aylık Ansiklopedi, No.3 (Temmuz 1944), s.92-93

²⁸ MMZC,D:4, s.143

²⁹ MMZC,D:4, s.144-145. Misâk-ı Milli'nin metni, Meclis-i Meb'usanda okunup kabul edildiği günle aynı tarihte 17 Şubat 1920'de Yenigün'de yayımlanmıştı. Gazeteye göre, Misâk-ı Milli metninin daha önceleri yayımlanmasının sebebi, Misâk-ı Milli'nin hazırlanmasına katılmış bulunan meb'uslar tarafından, metnin yayımlanmasının kararlaştırılmamasıydı. Yenigün, 17 Şubat 1336/1920, No:334

³⁰ Gotthard Jaeschake, Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri, Ankara-1991, s.208-209. Milli Mücadele'nin öznesi olan millet, Anadolu ve Rumeli'nin müsallıman abalısıdır. Milli Mücadele'nin temel belgesi olan Misâk-ı Milli Beyannamesi, hiçbir şekilde bölünemeyecek olan milli araziye, halkı Arap olan kısımlar hariç olmaz üzere "Osmanlı İslâm ekseriyetiyle meskun bulunan aksam" diye tanımlamaktadır. Misâk-ı Milli'de "Türk" deyimini geçmemektedir.

Bu durumda, bu ibareden neyin kastedildiğini anlamak için öncelikle, 30 Ekim 1918 tarihinde, Osmanlı sınırlarının durumuna bakınak gerekecektir. Bu sınırlar, Türk istiklâl harbi tarihinin ilk cildini meydana getiren Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı adlı eserde yer alan bir haritadan izlenebilir. Buna göre; Batum'u içine alacak şekilde başlayan sınırın, Musul-Miyadin hattını izleyerek İskenderun'a ulaştığı görülmektedir. Bu haritaya göre Kerkük, 30 Ekim 1918 tarihindeki sınırlarımız dışında kalmaktadır.³¹ Aynı kaynak Kerkük'ü, 31 Ekim'de ateşkesin imzalanmaya konduğu sırada İngiliz kuvvetlerin eline geçmiş yerler arasında göstermektedir.³² Bu nedenle, Misâk-ı Milli metninde yer alan "haricinde" kelimesinde Kerkük'ün anlaşılması gerektiği ileri sürülebilir. Nitekim bunu, Misâk-ı Milli hususunda Mustafa Kemal Paşa ile Rauf bey arasında yapılan yazışmalarda da görmek mümkündür. Mustafa Kemal Paşa'nın, Misâk-ı Milli'de mütareke hattının haricinde kalan memleketlerin ayrılmaz bir bütün olduğu şeklinde yer alan ibarenin açıklanmasını istediği tel yazısına³³ Rauf bey tarafından verilen cevapta şöyle denilmektedir: "Ahirette esas milliyettir. Mütareke hududu, bu milliyetler hududunu suret-i umumiyede irae etmek vesilesi ile zikrolunmuştur. Bu suretle Türk olan Süleymaniye ve Kerkük'de iddiamıza dahil oluyor. Heyet-i Umumiye'nin fikri bu merkezde olduğundan, fazla ısrarı münasip görmedik. Biz gelmeden evvel hazırlanan formülde, mütareke hududuna dair bir kayıt yoktu."³⁴

Bu cevap aynı zamanda, Misâk-ı Milli metni hazırlanırken Mustafa Kemal Paşa'nın göndermiş olduğu metnin dışına çıkılarak, 1.maddenin "hatt-ı mütareke dahil ve haricinde" şeklinde düzenlenmiş olmasının gerekçesini de izah etmektedir. Buna göre, Misâk-ı Milli hazırlanırken temel alınan unsur "milliyet" idi. Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus, "milliyet" kelimesi ile kastedilenin, sadece bir milletin ismi olmayıp "Anasır-ı İslâmiye" adı altında çok daha geniş ve şümüllü bir varlık olmasıdır.

Mustafa Kemal Paşa'da, "milliyet" unsuruna-bilhassa o dönem için³⁵ bu anlamda geniş bir mana yükliyordu. Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni açış

³¹ Tefik Bıyıkhoğlu, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı, Ankara-1962 (Harita no: 2).

³² Bıyıkhoğlu, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı, (Harita no:4). Mete Tuncay, Misâk-ı Milli Metninin ilk şeklinde yer alan "hatt-ı mütareke dahil ve haricinde" ibaresinde, Kerkük'ün durumu nedeniyle "haricinde" kelimesinin çıkarılmış olduğunu iddia etmektedir. Bkz. Tuncay, "Misâk-ı Milli'nin 1.Maddesi Üzerine", s.12-16. Bu makaledeki iddialara karşı bkz.Kaymaz, "Misâk-ı Milli Üzerinde Yapılan Tartışmalar Hakkında", s.1954-1958. Bu konuda Tefik Bıyıkhoğlu ise şunları yazmaktadır: "Büyük Millet Meclisi'nde Misâk-ı Milli'ye sadakat yemini yaptığı ve daha sonra bu misâkın Meclis Müdafaa-i Hukuk Grubu Nizannamesinin en önemli bir kısmı olarak kabul olunduğu sıralarda 1. maddedeki "hatt-ı mütareke dahil ve haricinde..." hükmünden "hariç" kelimesini Mustafa Kemal Paşa tarafından çıkarıldığı anlaşılmaktadır. Misâk-ı Milli'nin daha sonraki metinlerinde bu "hariç" kelimesinin çıkarıldığı görülmüştür." Bıyıkhoğlu, Atatürk Anadolu'da, s.171

³³ Atatürk Haftası Armağanı, 10 Kasım 1977, s.35

³⁴ Atatürk Haftası Armağanı, 10 Kasım 1977, s.37

³⁵ Mustafa Kemal'in milliyetçilik anlayışı, bu safhada dini, milleti oluşturan temel kıstas olarak alan ve imparatorlukta gayri müslümleri "millet sistemi" çatısında toplayan

nutkunda; en büyük değişmenin güney sınırında olduğunu vurgulayarak, bunun yalnızca askeri mülahazalarla çizilmesini, bir "hudud-ı milli" olduğunu ve bu sınır içinde çeşitli islam unsurlarından oluşan "yalnız bir cins milletin" var olduğunu belirtir. Bu, "kardeş milletin hudud-ı millisi" dir. içindeki siyasi rejim milli hakimiyet esasına dayanacaktır. Mustafa Kemal Paşa açış konuşmasının devamında şöyle demektedir. "...fakat bu hudud-ı milli dahilinde tasavvur edilmesin ki anasır-ı islamiyeden yalnız bir cins millet vardır. Çerkes vardır ve anasır-ı islamiye-i saire vardır. İşte bu hudud menzuc (karışmış) bir halde yaşayan, bütün maksatlarını, bütün manasıyla tevhid etmiş olan kardeş milletlerin hudud-ı millisidir. Bu hudud meselesini tesbit eden madde içerisinde büyük bir esas vardır."³⁶

Mustafa Kemal Paşa, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde 1 Mayıs'ta yaptığı konuşmada, gerek Misâk-ı Milli sınırları içerisinde kalan ahali hakkındaki ve gerekse milli sınırlarda kastedilen nereleri olduğu hususundaki düşünceleri daha geniş bir şekilde açıklamakta ve şöyle demektedir: "...Burada maksut olan ve meclis-i alimizi teşkil eden zevat yalnız Türk değildir, yalnız Çerkes değildir, yalnız Kürt değildir, yalnız Laz değildir. Fatah hepsinden mürekkep anasır-ı islamiyedir, samimi bir mecmuadır. Binaenaleyh bu heyet-i aliyenin temsil ettiği, hukukunu, hayatını, şeref ve şanını kurtarmak için azmettiğimiz emeller, yalnız bu unsur-ı islama mübhasır değildir. Anasır-ı islamiyeden mürekkep bir kütleye aittir. Bunun böyle olduğunu hepimiz biliriz. Hep kabul ettiğimiz esaslardan birisi ve belki birincisi olan, hudut meselesi tayin ve tesbit edilirken, hudud-ı millimiz İskenderun'un cenubundan geçer, Şark'a doğru uzanarak Musul'u, Süleymaniye'yi Kerkük'ü ihtiva eder. İşte hudud-ı millimiz budur dedik! Halbuki Kerkük şimalinde Türk olduğu gibi Kürt de vardır. Biz onları tefrik etmedik. Binaenaleyh muhafaza ve müdafaasıyla işgal ettiğimiz millet bittabi bu unsurlardan ibaret değildir. Muhtelif anasır-ı islamiyetten mürekkeptir."³⁷

Görüldüğü gibi "Mustafa Kemal Paşa "vatan" kavramının kıstası olarak Batı siyasi düşüncesinde egemen olmaya başlayan "self-determinasyon" ilkesinin dayandığı "kültürel" temelleri seçmiş, bu aşamada da belki çevre şartlarının gereği ile sözkonusu temeller içinde din unsuruna ağırlık vermiştir. Misâk-ı Milli, bu sebeple Osmanlı-İslam unsuruyla meskün yörelerin istiklâline kavuşturulmasından ve yine devletin vatan sathını oluşturacağından bahsetmektedir. Burada "Türk" milletinden ise söz edilmemektedir. "Türk" yerine "İslam" unsuruna yer vererek, İngiltere başta olmak üzere Büyük Güçlerin Anadolu'daki müslümanlar arasında bir ayrılık yaratıp, parçalama teşebbüsüne karşı emniyet sübabı koymak

Osmanlı siyasi düşüncesi doğrultusundadır. Zamanla ve bilhassa çevre şartlarının baskısıyla, Mustafa Kemal'in milliyetçilik anlayışı önce soy tabanına, daha sonra ise kültürel ve diğer -maddi- unsurlara dayanan bir evrime, gelişmeye tabi olacak ve nihai olgunluğa ulaşacaktır. Mim Kemal Öke, Belgelerle Türk-İngiliz İlişkilerinde Kürdistan Sorunu 1919-1926, Ankara-1992, s.64

³⁶ TMMZC,D:L, s.16

³⁷ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I, Ankara-1989, s.74-75

istemmişti.”³⁸ Coğrafi sınır hususunda ise: düşünce olarak “Osmanlı islam ekseriyeti ile meskün bulunan” bölgelerin elde edilmesi arzulanmış iken. 30 Ekim 1918 tarihinde sınırlarımız içinde kalan yerler istendiği ve Kerkük’te bu sınırın dışında kaldığından dolayı Misâk-ı Milli metni. “mezkur mütareke...haricinde” şeklinde düzenlenerek bunun telafesa yoluna gidilmişti. Böylece Kerkük’te milli sınırlar içerisine alınmış olmakta idi. Nitekim Rauf Bey’e mütareke hattı haricinde tabirinin konulma gerekçesini soran Mustafa Kemal Paşa, verilen cevaptan tatmin olmuş olmalı ki. TBMM açıldıktan sonra yaptığı konuşmada Kerkük’ü de milli sınırlar içerisinde saymaktadır.

Misâk-ı Milli sınırları hususunda verebileceğimiz bir belge de, Genelkurmay Askeri Tarih Başkanlığı Arşivi’nde bulunan Misâk-ı Milli haritasıdır. hariciye Vekaleti tarafından, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti’ne gönderilen bir yazıda, Amerikan ticaret mümessili Gillespie’ye³⁹ verilmek üzere, tesbit edilmiş olan güney ve doğu hududlarıyla Misâk-ı Milli’ye göre diğer hududları gösterir bir haritanın hazırlanarak gösterilmesi istenmişti.⁴⁰ Bu isteğe binaen binaen, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti tarafından hazırlanan harita, Hariciye Vekaletine gönderilmiştir. Harita hakkında yapılan açıklamada ise şöyle denilmekte idi:

1-Moskova Antlaşması ile tesbit edilen ve öteden beri İran’la sınır olan doğu hududumuzla güney hududumuzun Ankara Antlaşması ile tesbit edilen kısmı ilişikteki haritada gösterilmiştir.

2-Misâk-ı Milli hududlarına gelince: bu hususta tesbit edilmiş belirli bir hudud hattı yoktur. Bununla birlikte Misâk-ı Milli esaslarına göre arzu edilen sınır ilişikteki haritada kesik çizgi ile gösterilmiş⁴¹ tir.

Haritadaki doğu sınırı Batum’dan başlayarak Bayezid ve Şemdinan’ı içine alacak şekilde uzanmakta ve daha aşağıda kerkük ve Musul’u da içine alarak güney sınırimıza çıkmaktadır. Açıklamada da bahsedildiği üzere, haritanın doğu sınırı Moskova Antlaşması ile çizilen sınırı, güney sınırı ise Ankara antlaşması ile çizilen sınırı ihtiva etmektedir.

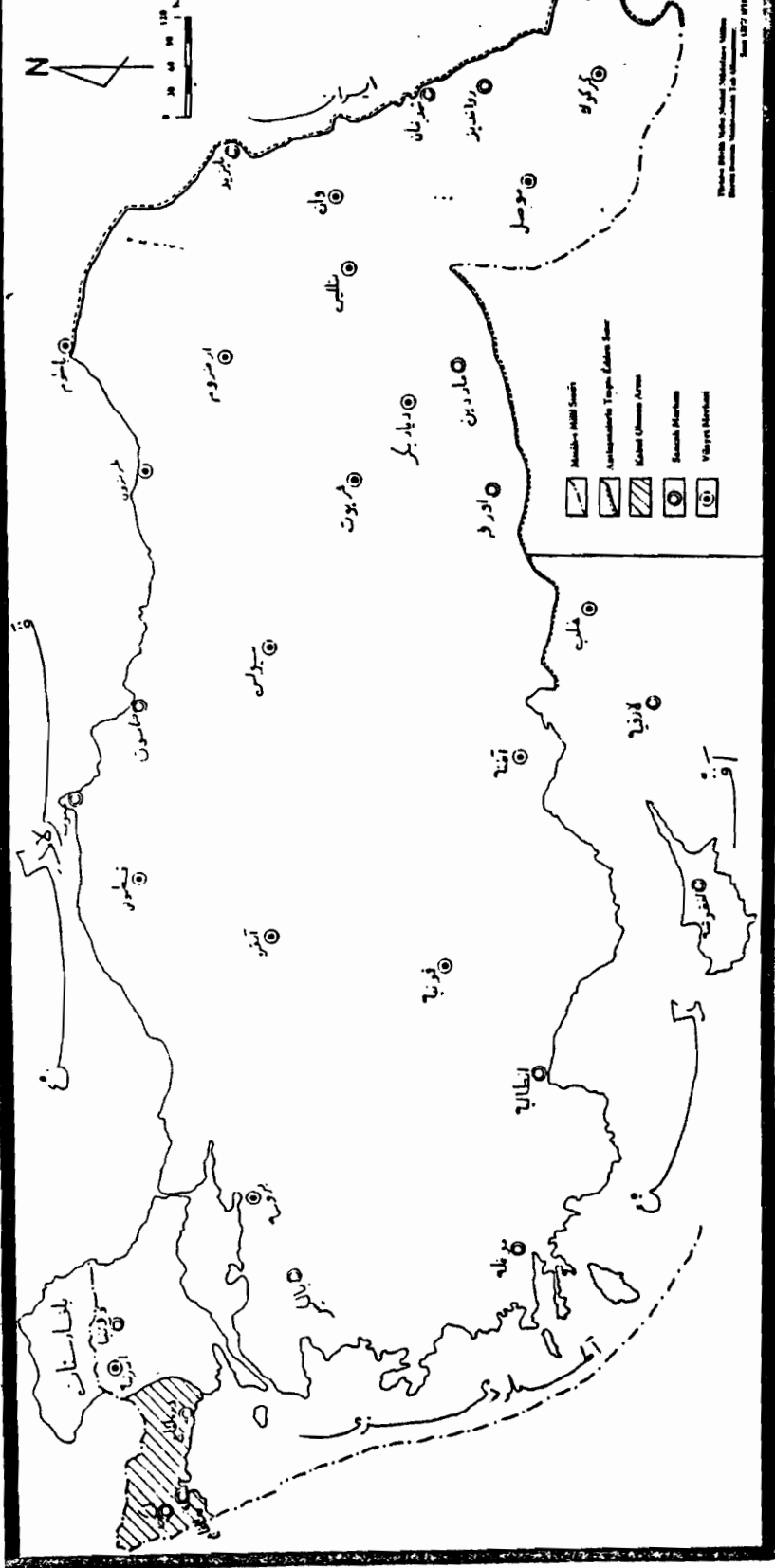
Kesik çizgi ile gösterilen sınır ise Misâk-ı Milli’ye göre düşünülen sınırları göstermektedir. Misâk-ı Milli’ye göre istenilen sınır içerisinde ise kerkük ve Musul bölgeleri yer almaktadır. Biz bunu, Misâk-ı Milli’de yer alan “mütareke hattı haricinde” ibaresinin haritaya çevrilmiş hali olarak kabul edebiliriz. Zira bu harite

³⁸ Öke, Belgelerle Türk-İngiliz İlişkilerinde Musul ve Kürdistan Sorumu, s.47

³⁹ Amerikalılar, Ankara’da ne olup bittiğini öğrenmek için yardımcı ticari komiser Julian E. Gillespie’yi göndermişlerdir. Gillespie’ye verilen talimat, kendisinin diplomatik yetkisinin olmadığını Amerikan Ticaret Bakanlığı’nın bir memuru olarak sadece ekonomik imkanları incelemek için geldiğini söylemesi yolunda idi. Gillespie, 1922 yılının Ocak ayında İnebolu üzerinden Ankara’ya gelmiş ve orada yoğun bir ilgi ile karşılanmıştır. Gillespie, Ankara’da, Yusuf Kemal Bey, Rauf Bey, Fethi Bey, Dr. Adnan Bey ve Celal Bey’le yaptığı görüşmeler ve edindiği intibalar hususunda İstanbul’daki Amiral Bristol’a ve Washington’daki Ticaret Bakanlığı’na raporlar göndermişti. Bkz. Orhan Duru, Amerikan Gizli Belgeleri İle Türkiye’nin Kurtuluş Yılları, İstanbul-1978, s.141-166

⁴⁰ ATASE Arşivi, Klasör:1617, Dosya:341-189A, Fihrist:3.

⁴¹ ATASE Arşivi, klasör:1617, dosya:341-189A, Fihrist:3-1

Milli Mücadele'nin en sıcak günlerinde yapılmıştı. Dolayısıyla o günlerde, Milli Mücadele'yi yürütenlerin sınır konusundaki istek ve düşüncelerini en belirgin bir şekilde göstermesi bakımından bu harita önemlidir.

Harita Misâk-ı Milli sınırları batı ve kuzeybatı bölgelerinde ise Batı Trakya ile Ege Denizi'nin bir kısmını içine alacak şekilde gösterilmektedir. Ancak Batı Trakya Bölgesi farklı bir işaretleme ile gösterilmiştir. Bunun sebebi ise, Misâk-ı Milli hükümleri içerisinde Batı Trakya için aynı bir madde konulmuş olmasıdır. Buna göre, Türkiye barışına bağlı olan batı Trakya'nın hukuki durumunun tesbiti bölge halkının serbestçe beyan edecekleri oya göre belli olacaktı. Bu durumu göstermek için haritada bazı Trakya Bölgesi Misâk-ı Milli sınırları içinde ancak durumu tam netleşmeişiş bir yer olarak gösterilmiştir.

Antakya'nın haritada yer alınmış olması o bölgenin Misâk-ı Milli sınırları içerisinde olmadığı anlamına gelmemektedir. Zira, Antakya, Misâk-ı Milli'nin hududlarına temel teşkil eden 30 Ekim 1918 tarihi itibari ile Osmanlı sınırları içerisinde bulunan topraklar arasında yer almaktadır. Bunu, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı isimli eserde yer alan 3 nolu haritadantesbit etmek mümkündür Bu haritaya göre, Antakya, ateşkes esnasında Türk kontrolünde olan yerler arasında gösterilmektedir. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa tarafından Başkomutanlık Erkân-ı Harbiye Riyasetine yazılan 6 Kasım 1918 tarihli telgrafta da, İngilizlerin İskenderun'u işgal etmek istemelerinin sebebini, "İskenderun-Kırıkhan-Katma yolu ile hareket ederek Antakya-Dircemal-Ahterin hattında bulunan 7.Orduunun hattı ricatini kesmek" olarak göstermektedir ki, bu belge, Antakya'nın mütareke esnasında Osmanlı hakimiyetinde bulunduğunu tereddüte yer bırakmayacak şekilde açıklamaktadır.⁴²

Sonuç olarak "mütareke hattı haricinde" ifadesi ile kastedilen bölgenin müslümanların yaşadıkları Kerkük olduğu ve bu iddianın bütün meb'usların katılımı ile gerçekleşen 28 Ocak'taki toplantıda meb'usların hepsi tarafından da desteklendiği ortaya çıkmaktadır. Gözden uzak tutulmaması gereken bir nokta da, bu ifadenin, zamanla ve bölgeyle sınırlı bir ifade olmaktan ziyade daha geniş bir anlam taşıdığıdır.

⁴² ATTB,IV, s.19-20